

Банацька Н.А.

"Земля обітована" української душі...

XX сторіччя, що почалося численними "малими" й великими апокаліпсисами, метонімічно знайшло відтворення у літературних концепціях Лесі Українки. Засвідчуючи всезагальність духовної кризи, що охопила світ, відчуженість, самотність, відчай людини у ньому, письменниця шукає й пропонує шляхи виходу зі становища, що склалося. Тримуючи постійно у полі зору своїх думок багатостраждальну Україну, поетеса звертається до історії Давнього Єгипту, Вавилону, Риму, щоб через зіставлення із загальнолюдським, досягнути проблеми національного. Драматичне, кризове світосприйняття й світовідчуття авторка відтворює в найрізноманітніших літературних жанрах: драматичній поемі, драматичному етюді, драматичному діалозі, драмі-феєрії тощо. З боєм письменниця констатує, що Україна опиняється в епіцентрі засилля світового зла. Не відступаючи од магістрального спрямування своєї драматургії, а саме, пошуків варіантів "спасіння нації", утвердження думки про необхідність "духовної переорієнтації у суспільстві", поетеса, по-перше, працює над вибором відповідної до мети літературної форми, а, по-друге, в різножанрових творах намагається розкрити зміст цього процесу.

Так, у контексті творчості Лесі Українки з'являється її знаменита "Лісова пісня" (1991р.) – твір, який був написаний у Грузії та представляв новий алгоритм у розкритті світової проблеми «добра та зла», відтворював погляди поетеси на суспільні відносини, покликання людини, сенс життя, мистецтва, кохання; гармонію, красу світу та людини.

Новим твором Леся Українка демонструвала народження літературного жанру - драми-феєрії. Зазначимо, що термін "феєрія" (фр. *féerie*, від *fee* - фея, чарівниця) - це театральна або циркова вистава з фантастично-казковим сюжетом, сценічними ефектами і трюками, для котрої характерні виразне ліричне начало, зіставлення природного і людського, широке використання міфічних і фольклорних образів, чарівничого, магічного сенсу тощо (1). Але наведена дефініція жанру "драми-феєрії" у Лесі Українки виходить за рамки свого термінологічного значення та дійсно стає набутком її неоромантичної естетики. Драма-феєрія або драма-казка з'являється у творчості письменниці на тлі застосування цього жанру в західноєвропейській та у вітчизняній літературі. Варто згадати "Затоплений дзвін" Гергардта Гауптмана, "Синій птах" Моріса Метерлінка, "Над Дніпром" Олександра Олеся та ін. Перераховані твори є літературними казками (тобто такими, що написані однією людиною-автором). Зазначимо, що літературні казки поділяються на дві групи: художні обробки народних сюжетів і твори, написані на самостійні, вибрані автором теми з використанням казкових образів, мотивів та стилістичних прийомів. Драма-феєрія "Лісова пісня" є зразком другої категорії існуючих різновидів літературних казок. Усі казки, як відомо, мають низку спільних, характерних для цього жанру, рис, а саме: своєрідний зачин-приказку, трикратну повторюваність подій, традиційну кінцівку тощо. Леся Українка використовує елементи, притаманні драмі-феєрії, водночас розширює семантику поняття цього жанру. Це відчувається в оригінальному зачині-пролозі, котрий поєднує реалістичні та казкові образи, а саме: "ліс на Волині", "плакучі берези", "прастарі дуби", "озера", "струмки" - все сповнене "задумливої поліської краси" (2). У цьому ж контексті змальовуються фантастичні образи.

"В лісі щось загомоніло, струмок зашумував, забринів, і вкупі з його водами з лісу вибіг "Той, що греблі рве" - молодий, дуже білявий, синьоокий, з буйними і разом плавкими рухами; одяг на йому міниться барвами, від каламутно-жовтої до ясно-блакитної, і поблискує гострими злотистими іскрами» (2, 204) - пише авторка.

Природа у творі персоніфікована, відтворена Лесею Українкою не у статичному стані, а в динамічному. Дія у творі розгортається стрімко. Інтенсивно, як то спостерігається у справжній природі: то весною невеличкі струмочки наповнюються дощовою водою та перетворюються у бурхливі річки, то сонце висушує до стану пустині землю, котра, як жива істота, то вмирає, то знову, сповнюючись таємничими життєвими силами, зроджується для нового, ще прекраснішого життя.

Леся Українка зображує казковий світ, який нібито існує паралельно із людським. І все, що відбувається з істотами цього світу, нагадує людські стосунки. "Той, що греблю рве" шукає Русалку, котру покохав ще змалку. Їм допомагають зустрітися Потерчата. Русалка поводить, як жінка, котра усвідомлює свою жіночу владу над протилежною статтю: вона манірна, велемовна, знадлива. Водяник, Русалчин батько, не схвалює її взаємин із "Тим, хто греблю рве", характеризуючи його вдачу, як "зрадливу і лукаву" (5, 206). А Русалка залишає за собою право вибору, пристрасно нагадуючи батькові, що вона – "вільна, вільна, як вода!" (5, 208).

Фантастичний світ нагадує людський не лише характером стосунків, поведінкою його істот, а й тими цінностями, що немовби культивуються там. Так, найвищу вартість мають кохання та вірність, а зрадливість піддається осуду; воля сприймається як нормальний стан, єдино прийнятний для існування, а несвобода кваліфікується як вищий ступінь покарання.

Отож, уже у пролозі виявляються найсуттєвіші особливості драми-феєрії "Лісова пісня", що дешифрують фантазмагоричний зміст її та є ключем до розуміння головної мети написання твору. Йдеться, по-перше, про предікцію до міфології, зокрема до української, по-друге, про сприйняття поетесою оточуючого світу через складну систему символів, про бінарність як рису психології персонажів та ознаку художньої структури твору тощо.

Саме цими рисами, зокрема бінарністю, пояснюється чергування змалювання картин життя земного та життя міфічних істот, які функціонують у таємничому, невидимому для людських очей, світі.

Справа затинається на питанні, для чого це робить Леся Українка? Ось у дії першій вона робить читача свідком турбот дядька Лева та його небожа Лукаша. Вони заклопотані вирішенням звичайних для селян проблем: як приготуватися до літнього випасу худоби, як вдало вибрати місце для будівництва "хижки" й знайти місце на річці для вилову риби тощо. Але є в названих персонажах така рушійна сила, котра надихає їх на вчинки іншого плану. Так, дядько Лев не дозволяє німцям-чужинцям знищити віковичного дуба, свідка "рад і танців", "таємниць людських" (5, 212). Навіть Лісовик, оцінивши вчинок дядька Лева, поклявся, "що дядько Лев і вся його рідня повік безпечні будуть в сьому лісі" (5, 213). Лукаш знаходить вищу насолоду в музиці.

Словесно визначає цю силу Русалка, котра, дізнавшись, що люди ось-ось мають з'явитися в місцях, які, на її думку, належать лише їй та її родичам, безпелаяційно виголошує: "... Я їх (людей.- тут і далі розрядка наша – Н.Б.) не зношу! Я не терплю солон'яного духу! Я їх топлю, щоб вимити водою той дух ненависний..." (5, 212).

Таким чином, у контексті драми-феєрії вперше інтерпретується поняття “дух”, що є визначальним у житті людей, сповнює його високим змістом й надихає людей на здійснення благородних вчинків та котрий є ознакою привілейованості їх з-поміж інших немовби існуючих істот.

Увесь наступний розвиток дії у творі відтворює втрачу людьми цього святого духу та пропозицію авторки шляхів зродження його.

Введення у канву твору образу лісової красуні Мавки, котру повертає до життя вічний “дух” природи, а також невмирущий “дух”, що втілюється у Лукашеві пісні, має глибоке символічне значення як один із можливих шляхів одухотворення людей.

Мавка - найзагадковіший персонаж драми-феєрії. З одного боку, вона немовби належить до того невидимого, але повсякчас відчутного для людей світу, звідки приходять Русалка, Водяник, Потерчата, “Той, що греблі рве” та інші. З другого боку, вона сприймається, як звичайна земна людина. Але є в ній щось таке, що робить її абсолютно особною істотою, прекрасною й неповторною у своїй суті. Це стосується не її зовнішньої краси, бо, з погляду селян, серед яких волею провидіння опиняється Мавка, вона зовсім не гарна. Все, що стосується героїні “Лісової пісні”, має джерело внутрішнє, духовне. Вчинки, почуття, думки Мавки - сповнені справжнім благородством та непідробною красою. Вже перше знайомство із Мавкою характеризує її як істоту, котра любить увесь світ - видимий, земний і той, що існував поза візуальним сприйняттям людей. Русійною силою її вчинків є милосердя. Лукашеві, котрий мав намір зрізати деревину для соплілки, вона пристрасно говорить: “Не руш! Не руш! Не риж! Не убивай!” (5, 215). Береза для неї - то рідна “сестронька”, задля котрої Мавка ладна піти на будь-які жертви, навіть віддати життя.

У цьому сенсі варто підкреслити глибоке знання Лесею Українкою національної міфології, згідно з якою “береза - дерево-тотем”. За легендою, дівчина, що не слухала застережень матері (брата, сестри й інших), ступила на нетривку кладку на річці, впала у воду, потонула й перетворилася в тернові ягоди, а коси - в траву). Заборонялось вирубувати Березу, надто молоді дерева” (3).

Щоб зберегти хоч день життя краси Русалки Польової, Мавка калічить руку й відкладає вбік серп.

Тонко відчуваючи пульс життя природи, героїня спілкується із нею, як із живою істотою.

Мавка

Дяка ширая тобі, ніченько-чарівниченько,
що закрила ти моє личенько!

І вам, стежечки, як мережечки,
що вели мене до березочки!

Ой, сховай мене, ти сестриченько! (5, 231).

Світ природи: дерева, квіти, річки, струмочки - героїня Лесеї Українки вважає своїми найближчими родичами, ставиться до них з великою шаную та любов'ю.

Прекрасний спектр людських якостей розкривається в характері Мавки у кульмінаційний момент її життя - коханні до Лукаша. Зустріч із ним стала водночас найщасливішою й найтрагічнішою подією її життя. Сама героїня говорить про це, послуговуючись метафорою: “Ох!.. зірка в серце впала” (5, 233). Відтепер вона прислуховується лише до імпульсів, що мають сердечні витoki. “Цити! Хай говорить серце...” (5, 235) - наполягає героїня, любов надихає її на благородні вчинки, на велике терпіння. Вона докладає надлюдських сил, щоб визволити Лукаша, котрий потрапив у полон до Потерчат. Зачарована мистецтвом гри Лукаша на сопілці, звуки котрої співпадали із пісню лісів,

гір, річок. Мавка по-іншому починає дивитися на коханого: він для неї той, хто дав життя її душі. Але їй прикро, що її обранець “своїм життям до себе дорівняти не може...” (5, 250). Обертаючись у спотвореному бездуховності середовищі, Лукаш уподібнювався до нього, ставав гіршим. Тому Мавка намагається зберегти найвищий скарб коханої людини - його прекрасну душу.

Мавка

Не зневажай душі своєї цвіту,
бо з нього виросло кохання наше!
Той цвіт від папороті чарівніший:
він скарби творить, а не відкриває.
У мене зродилось друге серце,
як я його пізнала. В ту хвилину
огнисте диво сталося... (5, 250).

У житті для Мавки вартість має не те, що можна “злічити та виміряти”, тобто не матеріальні скарби, а перш за все, - духовні. “Ти, - звертається вона до коханого, - дав мені дари, які хотів, такі були й мої - неміряні, незлічені” (5, 251).

До таких “скарбів”, на думку Лесеї Українки та її героїні, належить воля духу. Недарма волелюбність - найхарактерніша риса Мавки. Вона широко дивується, коли Лісовик говорить, що вона щезла. “Се так колись і вітер пропаде”, - зауважує вона (5, 216).

Вільна у своїх духовних пориваннях, Мавка в усе вносить красу: у свій одяг, у Лукашеву садибу, в глибоке почуття кохання.

Воля та краса - основний моральний кодекс її життя. Але, потрапивши у людське середовище, в якому волі й красі не було місця, у котрому панували інші закони та критерії, Мавка зіткнулася із важливими духовними вадками: ненавистю матері Лукаша, заздрощами й недоброчинністю розлучниці Килини, жадобою до грошей, неволею. Взявши “душу в серце”, героїня намагається подолати усе во ім'я кохання. Тільки не очікувала, що її підстерігає ще гірше лихо - зрада коханого. Відчуваючи пекельну самотність після зради Лукаша, вона все ж знаходить у собі сили чинити опір “Тому, що в скелі сидить”, тобто не дає можливості темним силам заволодіти її живою душею. Вона огортає усіх людей своєю любов'ю, прощає навіть Килині, заступаючи дорогу злидням, які намагаються захопити хату суперниці.

Але врешті-решт невимовна туга, душевний біль штовхають її в обійми “Того, хто в скелі сидить”.

Цю алегоричну картину, мабуть, треба було б розуміти, як таку, що свідчить про перемогу сил темряви над світлою людською душею. Але це, як виявиться пізніше, лише тимчасова перемога. Бо ж героїня має не просту душу й серце, а такі, що запліднені самим Богом. Вона говорить про нетлінність, незнищенність своєї душі так: “Ні! я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає” (5, 219).

Лесина героїня береже у серці любов - головний заповіт Творця, а тому і є найдосконалішою часточкою того світу, в якому повинні були б жити люди за законами любові, котрій постійно зраджували. Мав рацію Лісовик, висловлюючи, що “ніяка туга краси перемагати не повинна” (5, 265). Йдеться про ту ступінь душевної краси, що наближає людину до її Творця. Невипадково в останній дії Мавка “спалахує раптом давньою красою у зорянім вінні”, (5, 293). У такий засіб сам Бог нагороджує людину за праведність та чистоту помислів й вчинків. “Кінцевий стан” (4) героїні - це і є той стан безсмертя, котрого так прагнуть люди, але ніяк не можуть його здобути через нехтування законів Природи. Фізична смерть людини ще не є її повною загибеллю. Вкладаючи в уста Мавки наступні слова, Лесея

Українка немовби передбачає й свою власну долю, коли саме після смерті розпочалось її друге життя, життя її не-вмирущого духу, кінця котрому немає.

Мавка

О, не журися за тіло!
Ясним вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло.
Легкий, пухкий попільець
ляже, вернувшись, в рідну землю,
вкупі з водою там зростить вербицю,
стане початком тоді мій кінець.
Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радоші й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.
Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутинами росами з вітів моїх... (5,292).

Усі звертання Мавки до людей сповнені болем й тугою, бо ж їй, безпосередній та духовно чистій, сумно спостерігати загибель їх через брак любові один до одного, через прагнення за будь-яких умов досягти матеріально-добробуту, забуваючи про духовні первні.

Розмірковуючи стосовно місця та значення у контексті творчості Лесі Українки її найпоетичнішої героїні Мавки, висунемо припущення, що в цей образ поетеса вклала свої думки щодо того, якою взагалі повинна бути справжня людина й українська, зокрема. На наш погляд, душевна конституція Лесиної героїні відтворює ментальні, найдревніші особливості українського народу та є справжнім відзеркаленням задуму Творця щодо української людини. У цьому зв'язку наведемо вислів А. Лосева, що "міфологічний світ - не вигадка, але найбільш яскрава і справжня дійсність" (5). Героїня "Лісової пісні" є особистістю з божественними рисами. Насамперед, героїні притаманна совісність, що стає категоричним імперативом її життя, регулятивом вчинків, думок, устремлінь. По-друге, Мавка є носієм кордоцентричної свідомості. Це сердечна людина, яка відчуває, що є у житті по-справжньому істинним і прекрасним. По-третє, Лесина героїня залишає за собою право жити так, як заповідано Творцем і Природою, а не як того вимагає колектив чи доктрина. Індивідуалізм Мавки виявляється у сповіданні й поклонінні волі. Вона вільна душею, тому що підпорядковується Закону небесному, а не людському. Героїня Лесі Українки правдива перед усіма, та насамперед, перед собою.

Перераховані якості характеру, за твердженням богословів, є позаісторичним, позасоціальним явищем, тобто виникають не у процесі соціалізації особистості, а у плані внутрішнього самовдосконалення, розкриття себе в Дусі Святому, опанування мистецтва жити згідно із Словом Божим.

Мавка в контексті драми-феєрії - не просто головна героїня, а скоріше символ тих божественних берегів, яких повинні досягти люди.

Невипадково саме Мавка опиняється на життєвому шляху земного звичайного хлопця Лукаша, душа котрого формувалася під впливом прекрасної волинської природи (і цією обставиною були зумовлені в його характері найкращі риси) та середовищем, яке мало негативний вплив на героя. Зустрівшись із Мавкою, Лукаш опиняється перед альтернативою вибору "берегів" життя.

Якщо сердечність, доброта є тими рисами, що рятують Мавку від драговини побуту, то м'якосердність Лукаша стає причиною його загибелі. Так, у першій дії

Леся Українка змальовує картини, в котрих Лукаш, з одного боку, є людиною із позитивними рисами. Він музикант, у нього добре серце, в характері його преважують дитячі якості (він любить казки). А з іншого боку, герой досить пасивний: зачарований вогниками Потерчат, Лукаш потрапляє у справжню драговину. Врятований Мавкою, Лукаш не спроможний зупинитись, не чинить ніякого опору обставинам, які ведуть його до загибелі. Картина ця чисто символічна. Драговина-доля засмоктує кожного, хто не має певних психологічних якостей подолати її тенети.

Драговина - це й "поліські пуші", що засмоктали Лукаша. Гонитва за багатством приводить героя до найганебнішого гріха - зради. Вчинок Лукаша - не просто зрада, а відступництво од найголовнішого в його житті - кохання та музики. Але, зрадивши Мавці, він переживає покарання, що неминуче підстерігає зрадників. У Лесі Українки зрада карається перетворенням людини на вовкулаку дикого" (5,271), котрому осоружним стає навіть власне життя. Самотність, байдужість до усього, зневіра, душевна туга - ось постійні супутники життя такої людини. Зрада обертається втратою сенсу та відчуття реальності, впевненості у собі. Відомо, що за гріхи однієї людини іноді розплачуються близькі або далекі члени родини. Так трапляється й із сім'єю Лукаша, котра потерпає від нещастя: то Водяник стіжки підмочив, то Потерчата збіжжя погноїли. Пропасниці не відступає, обсіли злидні тощо. Ці негаразди чергуються із сваркою, лихослів'ям й різними бідами. Врешті-решт, пожежа знищує усе, що належало родині, члени котрої знехтували Законом, заповіданим людям Богом.

Причина загибелі Лукаша полягає у відчуженні його від власного "я", від добрих вчинків, од вільного, усебічного розвитку особистості, у невмінні або небажанні чинити опір обставинам, що не збагачують духовно, а збіднюють людину.

Якщо із Мавкою авторка "лісової пісні" пов'язує свої думки про рятівну силу душі, людського духу, то життя Лукаша висвітлює причини нещасливої Долі "загубленої української людини". Зазначимо, що образ Доли ще із античних часів постійно привертав увагу народних співців й професійних поетів. Фрагмент розмови Лукаша зі своєю Долею є кульмінаційним у контексті твору, позаяк змушує замислитися над Долею всього українського народу.

Лукаш

Хто ти? Що ти тут робиш?

Постать

Я - загублена Доля.

Завела мене в дебри

нерозумна сваволя.

А тепер я блукаю

наче морок по гаю

низько припадаю, стежечки шукаю... (5, 290).

Доля в драмі-феєрії персоніфікується, тобто наділяється рисами живої істоти. Вона згадує, як колись буда щасливою та "навесні тут по гаю ходила", "дивоцвіти садила" (5, 290). А тепер вона, нещасна й розгублена, опинилася на роздоріжжі, бо Лукаш "стоптав дивоцвіти без ваги попід ноги..." (5, 291).

Наведений уривок глибоко символічний. Доля відвертається від тих, хто нехтує «дивоцвітом» свого духу. В результаті страждають не окремі особистості, а занепадають цілі суспільства, перетворюючись на справжні «пуші». Підкреслимо, що «поліські пуші», тобто реалії української дійсності розкриваються Лесею Українкою не стільки у дієвому аспекті, скільки на рівні духовних рефлексій, які знаходять своє вираження у думках, вчинках персонажів «Лісової пісні».

Про духовний занепад у людському суспільстві говорить Лісовик, радячи Мавці обминати людські стежки, «бо там не ходить воля, - там жура тягар свій носить...» (5,215).

Люди свідомо нехтують волею та несуть «тягар» взаємної ненависті, ворожнечі, думок про матеріальне збагачення. Так Лукашева мати постійно чимось незадоволена. За словами дядька Лева, вона «з'їдає Мавку, докоряє їй бідністю, несхожістю з усіма іншими, називає «накидачем» (5,251). Її обминає вона своєю «увагою» й сина, «гризе» його, втручається у його життя. Саме вона вибирає для Лукаша пару - жінку Килину, головні чесноти котрої - фізична сила та «корова турського заводу». Але цей «вибір» стає роковим як для матері, так і для Лукаша. Килина, ззовні здорова, виявляється духовно скаліченою: вона лінива, грубо ставиться до свекрухи, своєю поведінкою паплюжить сім'ю, намагається знеособити, повністю підкорити собі Лукаша, байдужа до власних дітей. Обидві - і Лукашева мати, і Килина за своєю вдачею тяжіють до того темного, таємничого світу, у котрому немає місця світлим почуттям і стосункам, та яким керує «Той, що у скелі сидить». Йдеться про те нище в людині, котре стає на прю із чистим та світлим, що дається Богом.

У багатопроблемній драмі-феєрії тема Долі розкривається методом висвітлення інших проблем, що розподіляються на дві групи у відповідності до того, що ж є спасінням Долі, а що призводить до її загибелі. Таким чином, тема Долі суголосна темі «спасіння-покарання», «життя та смерті».

Леся Українка розвиває тему Долі до розгорнутої філософії: доля людини, доля народу, доля землі.

Занапастило Долю свавільне порушення закону нерозривності людського буття з буттям природним. Нерозуміння людьми цієї єдності призвело до численних трагедій як у суспільстві, так і в природі, котра є найвищою Божою цінністю.

У «Лісовій пісні» Леся Українка протиставляє «природну людину (*l'homme naturel*) і «роблену людину» (*l'homme artificiel*) та вчення природного стану над цивілізацією. Відбувається переоцінка цінностей, утвердження найвищої вартості природного. Поетеса санкціонує єдину норму поведінки у світі природи - не тільки, як у майстерні, але, як у храмі.

До негараздів, що гублять Долю, авторка відносить явище зради та одіозно виявляє своє ставлення до неї як до край негативного. Зазначимо, що тема зради постійно опинялася у полі зору Лесі Українки. Але як би вона не інтерпретувалася - зрада Вчителів (драматичний етюд «На полі крові»); зрада власній вдачі (драматична поема «Камінний господар»); зрада кохання (драма-феєрія «Лісова пісня»); зрада народові (драматична поема «Бояриня») - письменниця дотримувалася одного погляду: зрада не має виправдання та ніколи не прощається. Хоча у «Лісовій пісні» Лукаш, покараний Долею за зраду, все ж знаходить прощення у Мавки. Ця ситуація висвітлює ще один оригінальний підхід Лесі Українки до розкриття конфлікту, котрий можна скваліфікувати як «непогоджений»: на зло, що роблять Мавці люди, вона відповідає добром і тим самим призупиняє потік зла. Зміст такої поведінки зрозумілий з огляду на релігійну свідомість як самої авторки, так і її героїні.

Зрада асоціюється із культом матеріального, грошей, зокрема. У творі Лесі Українки звучить майже сковоринське твердження, що маєтність - те єдине, що не збагачує, а збіднює людину, що гроші не можуть бути мірилом цінності людей. «Лісова пісня» сповнена відчуття грані, за котрою виникає небезпека раціоналізму та прагматизму.

У драмі-феєрії «Лісова пісня» авторка висловлює багато думок стосовно того, що ж порятує «загублену українську людину та її Долю?» Найголовніші з цих міркувань вона вкладає в уста Долі, одного з персонажів драми-феєрії.

Доля

Похололи вже руки,
що й пучками не рушу...
Ой тепер я плачу, бо вже чую й бачу,
що загинути мушу.
(Застогнавши, рушає).

Лукаш

(простягаючи руки до неї)
Ой скажи, дай пораду,
як прожити без долі! (5, 291).

Майже загублена Доля вказує Лукашеві на те, що може врятувати його та її. Це сопілка. У цьому висновку закладений глибинний зміст, бо з контексту драми-феєрії висновується, що цей музичний інструмент асоціюється із духом народним, котрий попри численні негаразди й несприятливі обставини, залишався живим та, як вербова гілка, знову і знову відроджувався. Прикметно, що Леся Українка дотримувалася думки, що «дух» є динамічною творчою силою, котра проявляється як у природі, так і в людині, творить всю розмаїтність буття. Негаразди у суспільстві поетеса пов'язує не із соціальними обставинами, а із занепадом духу. Зважаючи на цю обставину, письменниця намагалася утвердити у суспільстві моральні константи правди, Любові, Добра, Краси, котрі є компонентами поняття «дух» та протиставленням олжі, ненависті, злу, потворству різної якості тощо.

Зродженню духу в суспільстві сприятиме життя за принципами Любові, Добра, Краси. У цій тріаді найголовнішим є закон світу - Любов. Вона уможлиблює пізнання та долучення людини до Божественного, космічного, тотального. Суть світу пізнається лише через любов. Кохання - це шлях до щастя та волі, котрі знаходять своєрідне відтворення в драмі-феєрії. Леся Українка переконливо доводить, що щастя досягається обопільною згодою між чоловіком та жінкою, а не прагненням якомога більше накопичити й заощадити. Любов чи ненависть людина вільна обирати, виходячи зі своїх моральних міркувань.

На любові тримається й материнство, стан, необхідний для підтримання життя взагалі. Леся Українка, відтворюючи характери матері Лукаша, а також Килини, доводить, що дати фізичне життя іншій істоті - не є найголовніша місія жінки. Важливішим залишається завдання духовного впливу. Сприяти зродженню духу людей - прерогатива не «Киляни», а «Мавки», з душі котрих проростає усе добре та світле. Зерном такої доброти є шанобливе ставлення Мавки до землі. Авторка «Лісової пісні» будила любов до рідної землі, котра, на думку Ольги Кобилянської, була «першою й найважливішою річчю» (7).

Суголосною проблемі «спасіння-покарання» є проблема «життя та смерті». Між цими двома полюсами пролягає дистанція, котру долає людина. Життя дається для щастя, котре можливо досягти лише за умови морального існування на землі. Але коли людина обирає зло (як це сталося із Лукашем), то життя її стає аморальним. Внутрішньо спотворена й спустошена, людина духовно гине. Така смерть набагато жакливіша, ніж фізична, бо означає повну загибель особистості. Духовна загибель - це дегуманізація людини, забуття нею загальнолюдських ідеалів.

Драматичні проблеми, що порушує у драмі-феєрії «Лісова пісня» Леся Українка, - є відзеркаленням драми людства, котре підстерігають самотність, ворожнеча, голод, хвороби, смерті - ці жакливі передвісники апокаліп-

сису. Але щоб запобігти цьому, треба виробити однастайну думку стосовно духовних пріоритетів. Розмірковуючи над цим, Тейяр де Шарден писав: «Вихід для світу, для майбутнього, вхід у понадлюдство відкриваються вперед і не для одного обраного народу! Вони відкриваються лише під тиском усіх разом і у тому напрямку, в котрому всі разом можуть об'єднатися та завершити себе в духовному оновленні Землі» (8).

Сконцентрованість усіх проблем, що порушуються Лесею Українкою в драми-феєрії «Лісова пісня», у відповідності до біблійних істин, дозволяють висунути припущення, що подальший розвиток своєї країни поетеса пов'язувала із відродженням духу народу, плеканням найкращих рис українського національного характеру, детермінованого глибокою релігійністю.

Усі порушені в творі Лесі Українки проблеми, знаходять етико-антропологічне вираження. Національна ідея втілюється авторкою у найбагатіших рисах українського характеру: совісності, кордоцентричності, толерантності, індивідуалізму тощо.

Обраний Лесею Українкою жанр - драми-феєрії та його особливості виявився найбільш придатним для розкриття численних проблем, доленосних для України. Тож виникає необхідність зупинитися більш детально на деяких ознаках жанру «Лісової пісні», що відтворила усю складність ментальної свідомості поетеси, зорієнтованої на світ земний, потойбічний на надприродний, у котрому Бог мислиться як вища реальність.

Найголовнішою особливістю жанру, застосованого Лесею Українкою у «Лісовій пісні», є біблійність, котра усвідомлюється на рівні підтексту. «У ліриці, - як зауважує І. Бетко, - також характерна тенденція до поступового абстрагування від біблійного першоджерела - набуття квазібіблійної якості» (9).

Моральна основа драми-феєрії «Лісова пісня» має одне джерело - Біблію, котра узагальнювала багатовіковий моральний досвід людства, викладеним у десятках заповідей. Біблійні мотиви вчуваються у творі скоріше у способі змалювання, ніж безпосередньо у контексті. Співставляючи глави Писання з драмою-феєрією, пересвідчуємося у безпосередньому зв'язку та впливі Біблії на поетесу.

Лейтмотивом твору, як і у Писанні, є концепція «духу, людини, Бога», а також новозавітна істина, що тільки любов (а любов є Бог) може врятувати світ від зла.

Вплив Біблії відчувається й у змалюванні образу Мавки. Поетеса не акцентує увагу на зовнішності героїні, підкреслюючи її духовну красу. У Книзі приказок Соломонових (31, 30-31) знаходимо: «Краса - то омана, а врода - марнота. Жінка ж богобоязна - вона буде хвалена! Дайте їй з плоду рук її, і нехай її вчинки її вихваляють при брамах» (10). Героїня Лесі Українки в усьому керується правилами, що безпосередньо співпадають із десятима заповідями Господніми. Своєю смертю та воскресінням Ісус Христос написав кожному ці десять заповідей на скрижалях його серця, наголосивши: «Якщо Ви Мене любите, - Мої заповіді зберігайте» (Ів. 14:15). Головний принцип життя Мавки - це добро, усвідомити котре допомагає лише Бог.

Вплив Святого Письма відчувається й у розробці багатьох тем. Є усі підстави для проведення аналогії між Біблією, в якій знаходимо глибоке й правдиве висловлювання стосовно глуду у тому, що людина придбає весь світ та загубить себе, та інтерпретацію теми маєтності Лесею Українкою, котра доводила, що гонитва за багатством призводить до деградації особистості; у розкритті тем прощення, спасіння, покарання; поетизації взаємин між чоловіком та жінкою, людини й суспільства взагалі.

У «Лісовій пісні» авторка не досліджує субстанцію, суть акциденцію божества, а тільки волю його.

Виникає запитання, чому Леся Українка прямо чи опосередковано зверталася до відтворення у своїх творах біблійних мотивів, образів, елементів? Чи немає підстав у даному випадку говорити про «неусвідомлюваність» творчого процесу?

Однією з альтернативних відповідей може бути наступна: чим менше поетеса бачила в реальному житті від «золотого віку» (тобто від Царства Божого), тим більше робила екзистенційних спроб відшукати його у внутрішньому світі своїх найкращих героїв, для котрих провідною завжди була роль серця. Ні лукавство, ні підступи, ні зрада - не здатні були вбити високих ідеалів гуманізму, волелюбства, налаштованості українців на Добро і Красу.

Релігійні мотиви, що простежуються на рівні підтексту драми-феєрії, через морально-етичний аспект утверджували ту ж історичну протяжність української нації, дешифрували генетичний код національного характеру. Християнські категорії в контексті драми-феєрії практично співпадають із найдревнішими архетипами української ментальності.

Окрім цього, у «Лісовій пісні» відсутні прометеївські, войовничі тенденції, притаманні деяким творам Лесі Українки, що також є підтвердженням впливу Книги Книг на зміст, способи розкриття образів, проблем тощо.

Близькість твору Лесі Українки до Святого Письма виявляється у застосуванні нею інших стильових елементів, а саме, - символів (вербова гілка, камінь, квітки, вершина гори, місяць - все це має своє значення, котре допомагає глибше й точніше зрозуміти фантазмагоричний зміст твору); акцентування прикінцевого слова у віршах, що дозволяє проаналізувати кінцевий стан героїв, побачити в них присутність Бога; тяжіння до монологізованої форми; музична орнаментовка у творі тощо. Як зауважує М.Гиршман, «... стиль передусім фіксує перетворений взаємозв'язок елементів в єдності художнього світу» (11).

Леся Українка, на наш погляд, свідомо використовувала біблійність як елемент своєї творчості, «а тому говорити про «неусвідомлюваність» творчості є зайвим.

Другою особливістю драми-феєрії «Лісова пісня» є органічний симбіоз давніх міфологічних та пізніших християнських уявлень.

У слов'янській міфології особливу позицію займає такий образний доміант, як образ води, котрий є багатопросявним в семантиці. За визначенням Я.Головацького, «вода - первісна матерія жіночої статі, що, поєднавшись із первісною матерією чоловічої статі (світ, світовид), утворила струмки, річки, ліси, трави та інші речі на землі» (12).

Інший, не менш значущий образ слов'янської та світової системи образів - вогонь.

У драми-феєрії «Лісова пісня» Леся Українка використовує ці давні образи-символи у пов'язанні з високими ідейно-художніми абстракціями. Застосування національної міфології, міфічних образів уможливило процес виявлення констант національної культури, відтворення тих первісних архетипів, що запліднювали український етнос, перетворюючи його пізніше в українську націю із своєю національною ідеєю. М. Драгоманов вивчав національну психологію, осягаючи її передусім через фольклор, літературу, культуру (13). Наслідуючи в багатьох випадках творчі здобутки свого дядька, Леся Українка продовжує традицію використання слов'янської міфології передусім із метою вирішення національних проблем.

Духовні феномени, що належать рівною мірою і язичницькому, й християнському світогляду, та втілені поетесою в образах драми-феєрії, відзеркалюють трагічні

суперечності українського національного характеру й викликають катарсичні ідеї. На підтвердження цього наведемо вислів К. Леви-Стросса: "Міфологічне мислення розвивається з усвідомлення певних протилежностей і прагне до їх наступного подолання..." (14).

На тлі визначених особливостей виявляється третя макро-особливість - зорієнтованість драми-феєрії "Лісова пісня" на вирішення національних проблем, тобто її "українськість".

Драма-феєрія є саме тим жанром, у котрому рецепція біблійних мотивів, античних елементів, образів національної міфології набули синтезуючих форм (соціальні проблеми сполучені письменницею із морально-етичними, філософськими та національними).

«Лісова пісня» тому й визнається багатьма літературознавцями вершиною творчості Лесі Українки, що вона є узагальненням ідейно-світоглядних, жанрово-стилістичних шукань поетеси. Водночас драма-феєрія виявляє ментальні настанови українського народу, котрі збігалися із християнськими чеснотами. Своїм твором письменниця давала відповідь на питання, у чому ж шукати порятунку українській людині?

Цікаво простежити генезу цих пошуків, посилаючись на драматичні твори, що передували «Лісовій пісні». Так, у драматичній поемі «В катакомбах», письменниця немовби поділяє із рабом-неофітом думку про подальший рух суспільства вперед без Бога. У творі преваліюють прометеївські тенденції. Герой, виступаючи проти Бога, прагне волі та мислить її, як звільнення від будь-яких обов'язків.

Але шлях революційності хоч і приваблював поетесу, та не здавався їй таким вже універсальним методом.

Тому в наступних творах вона поряд із оспівуванням подвига Прометея, все частіше звертається до ідей месіанізму. Античний та її Прометей - це символ жертвності. Зображений письменницею у такій площині, він не є антіподом Христа, а, навпаки, виступає особою, синхронною йому. Непрості стосунки склалися у Лесі Українки із релігією, але повсякчасно вона поверталася до того часу, відлік котрого починався із Христа, усвідомлюючи, що шлях секуляризації не виправдовує себе.

У драматичному диптиху «Вавилонський полон» і «На руїнах» вивільнення від рабства пов'язується із вірою в Бога. Водночас поетеса застерігає проти пасивної віри, без праці над своєю душею. Про це говорить героїня драматичної поеми «На руїнах».

Тіреца

...Чого блукати нам? Чого шукати?

Чи се ж не та земля, що здобували
для нас батьки своєю кров'ю й потом?

Стовп огняний не поведе нікуди,
не скаже хмарний стовп: Іди за мною.

Не спустить бог нові скрижалі з неба
ще ж не сповнився й давній заповіт (2,160).

Третій шлях пошуків основ для подальшого розвитку простежує Леся Українка в драмі-феєрії «Лісова пісня». Злу, що панує в світі, письменниця протиставляє людську чисту душу, запліднену Духом Святим, тим Духом, місця котрому поки що так і не знайшлось серед людей, через що люди й продовжують «блукати» пустелею бездуховності.

Межа століть, коли Леся Українка писала свої драматичні твори, актуалізувала проблему суперечностей між ціннісними імперативами та соціальною дійсністю, проблему переорієнтації життєвих координат на засадах гуманізму, зміни ідеалів. Твори видатної поетеси зорієнтовані на альтернативний пошук шляхів подальшого розвитку.

Вибір векторів руху є нагальною проблемою й сьогоднішнього дня. Тут, як напучував великий Гете, треба «думати та діяти, діяти та думати...» (15), щоб обрати правильні орієнтири.

«Лісова пісня» Лесі Українки містить національно важливу інформацію, закодovanу у конкретних морально-психологічних настановах її героїв. Дешифрування цих настанов реабілітує природні для українського народу духовні координати - Віри, Волі, Правди, Добра, повернення до котрих уможливить процес подолання негативних асиміляторських впливів та наближення до «обітваної землі» української душі.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник. - К., 1997. - С. 705.
2. Українка Леся. Твори: В 12 т. - К., 1976. - Т. 5. - С. 202.
- Далі при посиланні на це видання вказуватимемо том і сторінку.
3. Головацький Я. Очерк старославянського баснословія или міфології. - М., 1975. - С. 210.
4. Соловйов В. Общій смысл искусства // Философия искусства и литературная критика. - М., 1991. - С. 83.
5. Лосев А. Т. Философия. Мифология. Культура. - М., 1991. - С. 24.
6. Шлемкевич М. Загублена українська людина. - К., 1992. - С. 3.
7. Кобилянська О. Твори. - В 5 т. - К., 1962. - Т. 2. - С. 100.
8. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. - М., 1989. - С. 194.
9. Бетко І. Рецепція Біблії в українській поезії кінця ХІХ - поч. ХХ ст. // Слово і час. - 1993. - № 9. - С. 37.
10. Біблія.
11. Гиршман М. Литературное произведение: Теория и практика анализа. - М., 1992. - С. 80.
12. Головацький Я. Очерк старославянського баснословія или міфології. - М., 1975. - С. 150.
13. Див.: Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране. - К., 1991. - С. 494.
14. Леви-Стросс К. Структура мифов. // Вопросы философии. - 1970. - № 7. - С. 161.
15. Гете Й. В. Избранные сочинения по естествознанию. - М., 1957. - С. 393.